

Kolonizace SV Čech a proměna krajiny

Oblast severně od České Skalice byla sporadicky osídlena již v období pravěku. Systematické osídlení tohoto regionu probíhalo až v období středověku od první poloviny 13. století. Pozdní průnik osadníků souvisel s přemyslovskou politikou, která využívala pohraničního hvozdu jako přirozené, těžko prostupné hranice státu. Za severní hranici osídlení severovýchodních Čech před rokem 1200 můžeme považovat pomyslnou linii Miletín – Dvůr Králové – Náchod – Opočno. Na kolonizaci se podílely šlechtické rody, církve i samotný český král. Nově přichozí obyvatelé přicházeli jak z nitra českého království, tak i z německy mluvících zemí, odkud přinesli řadu inovací a kulturních zvyklostí.

Zakládání nových sídel znamenalo výrazný zásah do krajinného rázu a přírodního prostředí. Území se po zahájení kolonizačního procesu během následujících 100 let výrazně proměnilo. Do té doby se zdejší krajina vyvíjela zcela samostatně, pouze za působení přírodních a klimatických podmínek. Až do konce 12. stol. ji tak pokrývaly rozsáhlé, smíšené, neprostupné a člověkem neovlivněné lesy. V původních lesích dominovaly buk lesní, jedle bělokorá, smrk ztepilý či borovice lesní. To všechno se změnilo příchodem nových obyvatel.

Život člověka byl ve středověku na lese a dřevu závislý více než si dnes dovedeme představit. Kolonisté začali odlesňovat půdu, žďářili a klučili lesní porosty, vysušovali bažiny a přeměňovali je v pole, luka a pastviny pro svůj dobytek. Začaly vznikat rozsáhlé sídlištní enklávy, které se zprvu koncentrovaly podél říčních toků. Nově vznikající osady znamenaly rozvoj řemesel, které se opět neobešly bez dřeva. Odhlédneme-li od stavebnictví, ve kterém dřevo hrálo primární roli, tak dřevo sloužilo pro výrobu všech možných výrobků.

Dále bylo dřevo využíváno jako palivo zajišťující dílenský provoz nebo surovina sloužící k výrobě finálního produktu - dehtu a smoly či dřevěného uhlí.

Krajinu podél řeky Labe, Úpy či Metuje by pak na počátku 15. stol. první kolonizátoři už jen stěží poznali. Na místě divokých neprospustných hvozdu vyrostly osady a městečka, hrady a kláštery. Za vesnicemi se rozkládaly pole a pastviny s dobytkem, k nebi stoupal dým z hrnčířských, kovářských či jiných dílen a z lesů se ozýval zvuk seker. Po blátivých cestách putovali lidé, kteří krajíně vdechli jiný život...

Rod Švábeniců

Okolo roku 1230 se na horním toku řeky Úpy usadil moravský šlechtický rod Švábeniců, který zde založil město Úpa. Po polovině 13. stol. do oblasti přicházejí kolonisté z Německa a zakládají na řece Úpě město Trutnov a řadu menších osad. Do rozvíjejícího se Trutnova záhy přesídlují Švábenicové a přenášejí sem trhová práva, zakládají zde hrad a farní kostel Panny Marie a kostel Sv. Petra. Záhy přicházejí mniši z kláštera křižovníků Sv. Hrobu, kteří zde založili špitál. Na sklonku 13. stol. moc Švábeniců slábne a jejich majetky se dostávají pod královskou korunu.

Načeradicové

Další, kdo se podílel na kolonizaci oblasti SV Čech, byl šlechtický rod Načeradiců, který osídlil oblast Náchodska. Jejich sídlem byl Náchod, který někdy ve druhé polovině 13. stol. měl založit Hron z Náchoda, příslušník tohoto rodu. Náchod se stal záhy správním centrem a východiskem kolonizace. Načeradicové své území ztratili již před rokem 1325.

Královské majetky

Majetky královské koruny se nacházely na horním a středním toku Labe. Okolo roku 1260 zde králem pověření lokátoři zakládají město Dvůr Králové, Hostinné a řadu menších sídel. Za vlády Václava II. přešlo pod královskou správu Trutnovsko, které bylo do té doby doménou Švábeniců. Centrem celé rozsáhlé oblasti se stal Dvůr Králové.

Rod erbu zlatého třmene

V polovině 13. stol. daroval král oblast kolem středního a dolního toku Úpy a horního toku řeky Metuje neznámému příslušníkovi rodu erbu zlatého třmene. Centrem tohoto území se stala Skalice. Prvním známým držitelem panství se stal Petr ze Skalice. Toto rozsáhlé území bylo záhy rozděleno mezi bratry Petra, Rubína a Bohuše. Vznikla tak tři drobná panství s hrady a tržními městečky.

Oblast Adršpašsko-teplických skal připadla Rubínovi, který si zde nechal vystavět hrad Střmen. Území při potoku Dřevíč připadlo Bohušovi, který si za centrum svého panství zvolil hrad u Stárkova.

Petrovo území se nacházelo v povodí řeky Úpy až po Jestřebí hory. Toto rozsáhlé území si rozdělili jeho synové Tas a Sezema, Tas si vystavěl hrad Vízmburk a Sezema Červenou Horu. K poslednímu velkému dělení původně jednotného území došlo mezi syny Sezemy z Červené Hory. Jeden jeho syn neznámého jména si ponechal otcův hrad a druhý, Albert,

získal jižní část panství, kde si vystavěl hrad Rýzmburk a založil trhovou osadu Žernov.

Benediktini

Vedle stručně nastíněných kolonizačních záměrů šlechty se na osídlování severovýchodních Čech podílela i církev představovaná především břevnovskými benediktiny. Těm Přemysl Otakar I. roku 1213 připsal polický újezd. První benediktini zde založili kapli Panny Marie. Klášter se aktivně podílel na získávání nových území. Kolem poloviny. 13. stol. začali benediktini kolonizovat i území, které jim nepříslušelo. V této době založili i Broumov. Své dílo legalizovali sérií podvržených listin se záměrem zvětšit území darované panovníkem roku 1213.

Tvrz Malá Skalice ①

Místem, odkud byla zahájena kolonizace dolního a středního toku Úpy, byla tvrz v Malé Skalici, odkud začíná i putování naučnou *stezkou erbu zlatého třmene*.

Dochované písemné zprávy o tvrzi a osadě Malá Skalice, které se nacházejí na pravém břehu řeky Úpy, jsou značně kusé. Maloskalické zboží bylo totiž zapsáno v zemských deskách, které v 16. stol. zničil požár.

Prvým známým majitelem tvrze byl Petr ze Skalice, který jej držel kolem poloviny 13. stol. Jako další majitel tvrze je uváděn k roku 1363 Nevlas ze Skalice. Posledním známým vlastníkem byl od roku 1634 Octavio Piccolomini de Aragona. Pravděpodobně za třicetileté války, asi v roce 1639 při vy-

pálení České Skalice Švédy, tvrz zanikla. Poslední zbytky tvrze byly zničeny v letech 1822 – 1826. V letech 1980 – 1983 byla při archeologickém výzkumu v areálu bývalého tvrziště odhalena kruhovitá část mohutné věže.

Tvrz Ratibořice ②

Ratibořický zámek zná každé dítě k literárního díla Boženy Němcové Babička. Předtím, než zde Vavřinec Piccolomini na počátku 18. stol. nechal vystavět barokní zámek, který kněžna Kateřina Vilemína Zaháňská nechala přestavět v duchu

pozdního empíru, stávala zde od 14. stol. tvrz, kterou na sklonku 14. stol. držel Vaňka ze Žampachu. Od roku 1464 přešly Ratibořice pod rýzmburské panství a tvrz již nebyla dále obývána a na sklonku 16. stol. zanikla. Po tvrzi se nedochovaly žádné stopy.

Hrad Rýzmburk ③

Zřícenina hradu stojí na skalnatém svahu nad řekou Úpou poblíž obce Žernov. Poprvé je zmíněn k roku 1319, kdy ho vlastnil Albert z Rýzmburka. Jeho potomci hrad drželi až do husitských válek. Během nich ho od císaře Zikmunda získal Oldřich z Černčic. V následujících letech hrad několikrát změnil majitele a v roce 1595 jej získal Vilém z Talmberka, který rýzmburské panství připojil k náchodskému. Po tomto datu přestal být objekt soustavně obýván a pustl. V roce 1638 byl vypleněn císařskými vojsky a o tři roky později vyhořel. Ke konci 17. stol. hrad sloužil jako kamenolom pro okolní vesničany a na počátku 18. stol. byl odsud získáván kámen na stavbu zámku v Ratibořicích.

O podobě hradu toho dnes moc nevíme. Jádru hradu má přibližně mandlovitý půdorys. Na přístupové straně ho od okolí chránily dva příkopy s valem. Jsou zde patrné zbytky zdí, které mohly náležet baště, a pozůstatky sklepů.

Červená Hora ④

Hrad byl postaven na vysoké ostrožně nad řekou Úpou poblíž stejnojmenné obce. Poprvé se s hradem setkáváme v roce 1291, kdy jej držel zemský sudí Sezema z Červené Hory. Dalším majitelem, který se objevuje v písemných pramenech, byl Mikuláš Pískle z Rotemburku, který jej držel v letech 1326 – 1365. V následujících 30 letech hrad patřil pánům z Jenštejna, kteří ho roku 1393 prodali pánům z Náchoda. Ti byli za husitských válek stoupenci katolické církve, a proto byl hrad v roce 1421 neúspěšně obléhán. Další husitské obléhání hradu proběhlo roku 1427. Tomu předcházelo vypálení kostela v Jaroměři, ve kterém se před vojskem Hynka z Dubé a z Náchoda, majitelem hradu Červená Hora, skryli stoupenci husitského hnutí. Druhé husitské obléhání Červené Hory skončilo dohodou, které zaručilo Hynkovi a jeho posádce volný odchod. Hrad byl poté vypálen a pobořen.

Hrad byl trojdílné dispozice. Lichoběžníkovité jádro má dvě výškové úrovně. Lze předpokládat, že zadní část hradního jádra je zasypána sutí, stejně jako tomu bylo na nedalekém hradu Vízmburk. Nejvyšším bodem celého areálu je homolovitý útvar, ve kterém je ukryto torzo válcové věže. Do západní části hradu můžeme situovat provozní a hospodářskou část, která přiléhala k dochované obvodové hradbě.

Nejvíce zřícenina utrpěla roku 1880 při stavbě silnice v její těsné blízkosti.

